

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXI/1—5

**БЕОГРАД
1996**

Граматика и правопис

ИРЕНА ГРИЦКАТ

(Српска академија наука и уметности, Београд)

О НЕКИМ ЗНАЧЕЊИМА У ЗАМЕНИЧКИМ (И ПРИЛОШКИМ) РЕЧИМА НА К-

У заменицама одн. у речима заменичког порекла на к- осим упитног и односног значења може постојати и допусно, а вредна је да се запази појава, позната и другде у словенском свету (има аналогија и у романском) како се код тих речи може јавити својеврсна семантика генерализованости.

а) У егзактно промишљеној и систематизованој расправи Митра Пешикана *О систему заменичких речи*, Наш језик н. с. XVI/4 (1967), 245–267, између осталог стоји ово запажање (263): „Наћи ћемо и-реченице где се *ко год* може заменити са *свако ко*“, а примери се дају овако: „«*Ко дође, биће нам гост*» : «*Ко год дође, биће нам гост*» = «*Свако ко дође биће нам гост*» — где конструкција «свако ко» (општа + односна заменица) изричито показује укрштање значења у типу који смо назвали допусним.“

Према томе: „*ко дође*“, што је семантички једнако са „*онај ко дође*“ и где је служба речи *ко* односна, може да се интерпретира и у смислу допусности, тј. као „*ко год дође*“, и у смислу генерализације, тј. као „*свако ко дође*“. Значењска блискост између *ко год* и *свако ко* евидентна је и разумљива. Блискост између самога *ко*, с једне стране, и *ко год* одн. *свако ко*, с друге, може да се схвати као скраћивање синтагми: *ко год* > *ко*, *свако ко* > *ко*.

У Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, s.v. *ко*, тачка 3.б. је дефинисана: *ојшџа* [именичка заменица за лице]: *онај који, сваки који*; пример: „*Гађао ножем кога стигне*“. Овде је видљиво скраћивање (а тачније речено, семантичко сажимање): *свакога кога* > *кога* (стигне). У истом речнику, s.v. *који*, под тачком 5. стоји у допусном значењу: *било који, ма који, који год*; пример: „*Брат је мио, које вере био*“. И ово се да тумачити као сажимање: *које год* > *које* (вере).

б) Друкчији случај. У Речнику САНУ, s.v. *како*, тачка 5.а. објашњена је: [временски везник] *кад радња зависне реченице непосредно претходи радњи главне реченице: чим, њек шџо, (одмах) након*

што. Један пример гласи: „Свакога вечера, како седну за мршаву вечеру, она би му пребацивала ...“. Узимајући у обзир да *како* овде има временску значењску вредност, јасно је (и аналогно тумачењу под *ко*) да је ту *увек како* (одн. *кад год*) сажето у *како* — с тим што је репетитивност дата већ и експлицитно, у синтагми „свакога вечера“, као и у уобличењу глагола (потенцијал). Други примери у одговарајућем низу немају ову семантичку црту, јер им је значење семелфактивно, нпр. „Како спазише странце, сви им потрчаше у сусрет“. Видимо, дакле, да уз глаголе употребљене тако да значе једнократност, *како* има значење *чим, када* (једнократних!), док се уз *praesens consuetudinis* семантика трансформише у *увек кад* или *кад год*. Потиче то из семантичких вредности *како*, приликом његовог наслањања на различите глаголске облике. (Сличан би случај био код примарних временских везника: *што, чим*.)

в) Следеће питање јесте — да ли је напред показана генерализованост одн. допусност *увек* и једино резултат евидентног сажимања. У неким језицима постоји појава да у појединим речима из породице таквих заменица, и то неконгруентно употребљених, може и без фактора семантичког сажимања да лежи генерализованост (или генерализована допусност) као траг једног архаичног стања. У руском језику (према речнику Владимира Даља, изд. 1905. г.), s.v. *што* (без детаљније дефиницијске разраде) има примера „что день“, „что у Бога день“ у смислу „сваки дан“. Уп. и пољско *codzień* — све то из круга заменичких речи на *к-*.

Старословенско *ѣже*, уопштено узимајући, замењено је у руском са *что* (срп. *да, што*).¹ Тако постаје јасније рус. *ежедневный* = „свакодневни“ (*еженедельный* и сл.), које кореспондира са поменути *что день* те доказује некадашњу семантичку присутност генерализације такође и у *ѣже*. Истина, *ѣже* и *что*, које је функционално заменило *ѣже*, по значењском пореклу нису исто, јер *что* потиче од велике породице речи са почетним *к-* упитне провенијенције, док *ѣже* то није било; у близости *что* (> *што*) и *ѣже* вероватно је лежало и показано значење репетитивности.² Ваља истаћи да се и у романским речима са почетним *qu-* препознаје иста ситуација. Латинско *quot* значи „колико (њих)“, док је *quotannis* „сваке године“, *quotidianus* „свакидашњи“ и др. Француско *quotidien* у потпуности се поклапа са рус. *что день*.

Ова филолошка тема може се проучавати и даље.

¹ И. Грицкат, *Сјудије из историје српскохрватског језика*, Београд 1975, *passim*.

² Не треба испустити из вида српско *чим*, по етимологији такође из породице на *к-*. — У сродности је са овим и проблематика руске речи *каждый* (в. код М. Фасмера), где је опет у питању почетно *к-*.

Резюме

*Ирена Грицкат*О НЕКОТОРЫХ ЗНАЧЕНИЯХ В МЕСТОИМЕНИЯХ
(И В НАРЕЧИЯХ) НА К-

Различные слова местоименного происхождения на к- имеют, во-первых, значения вопросительные и относительные, также и уступительные (серб. *ко год*, р. *кто бы ни ...* и под.). Как архаизм встречается специальное значение обобщённости (р. *что день*, польское *codzien*; ср. также в романских языках: лат. *quotannis* = каждый год, фр. *quotidien* = каждый день). Такое же семантическое явление можно проследить и в связи с *еже* (ср. р. *ежедневный* и под.).